

Bäste Läsare!

Några funderingar från två som arbetar med äldre vården

Anders Bolin

Leif Svanström

Hur långt kan vi nå med reformer inom äldre vården? Det är en av de frågor som sociolog Anders Bolin och dr Leif Svanström, båda vid Hälsovårdsenheten, Skaraborgs läns landsting, ställer sig i ett försök till en mera opretentiös beskrivning av några av äldre vården problem. Många artiklar i tidskrifter utgår från "vetenskap och beprövad erfarenhet". Författarna anser dock att mycket förblir osagt när man ställer sådana krav på materialet. De menar också att många läsare säkert funderat kring samma problem i äldre vården som de och framlägger därför i "brevform" några av dessa funderingar. Avsikten är att detta skall stimulera läsaren till en fortsatt diskussion och man hoppas också på en korrespondens och utbyte i dessa frågor. Deras adress är följande: Anders Bolin, Leif Svanström, Landstingets Hälsovård, Sjukhuset, Sjukhusgatan, 541 00 SKÖVDE.

Du läser ofta artiklar som fyller kraven på vetenskaplighet och som då utgår från "vetenskap och beprövad erfarenhet". Även vi har text i det här temanumret om äldre vården i SMT redovisat resultaten av vårt arbete på det sättet. Vi känner dock att mycket förblir osagt när man ställer sådana krav. Vi tar därför möjligheten att här redovisa några av våra funderingar, på ett mindre "pretentiöst" och "vetenskapligt" sätt. Vi skriver därför ett brev till Dig.

Antagligen har också Du funderat kring samma problem i äldre vården som vi. Vi tror därför att det här brevet kanske kan väcka en del frågor

eller idéer hos Dig som Du vill diskutera vidare. Låt oss då fortsätta denna korrespondens och se vart den leder. Fatta därför pennan och skriv en rad till oss.

Skall reformpolitiken för äldre anpassas till kraven på effektivitet i arbetslivet?

Har inte också Du funnit det påfallande, att många äldre upplever att de saknar betydelse i vårt samhälle?

Vi har den uppfattningen att framför allt utvecklingen i arbetslivet är orsak till detta förhållande. Vår produktion blir allt effektivare. Det har visserligen skapat sänkta arbetstider; medfört ökad fritid men nog har kraven på oss som produktiva individer ökat. Vi ser bl a att intresset för människan som arbetskraft bergänsas sig till en jämförelsevis kortare del av hennes liv än förr och det är under den perioden hon är mest produktiv. Yngres inträde i arbetslivet fördröjs bl a genom förlängd utbildning. För de äldre sjunker pensionsåldern successivt. Det är intressant med tanke på att medellivslängden så markant ökat under 1900-talet.

De äldre är uppenbarligen ointressanta som "produktiva individer", men däremot är de i allt större utsträckning betydelsefulla som konsumenter.

Vi har uppfattningen att framför allt utvecklingen i arbetslivet är orsak till att många äldre upplever att de saknar betydelse i vårt samhälle.

Återspeglas inte detta förhållande i reformarbetets inriktning?

Är reformpolitiken för de äldre ett sätt att angripa problemen på arbetsmarknaden?

Kanske Du också är av den uppfattningen att den ökade effektiviseringen i arbetslivet har medfört ökad utslagning; minskade möjligheter för inträde i produktionen och att detta har ställt ökade krav på den offentliga sektorns tillväxt.

Vi vet att många av de uppgifter som förr låg på anhöriga eller privata organ eller alls ej existerade successivt tillförts den offentliga sektorns ansvarsområde inom stat, landstings och primärkommunal förvaltning. Vården av de äldre är ett mycket påfallande exempel på denna utveckling.

Vi har också sett att denna utveckling sker och har skett mycket snabbt. Kanske Du — som vi — saknar ett väsentligt moment i denna förändring, nämligen en diskussion kring "vad skall servicen skapa förutsättningar till"?

Risken är att utvecklingen av service och vård för de äldre har blivit ett mål i sig och ett led i den offentliga sektorns utbyggnad.

Vi finner det också påfallande att intresset för sänkt pensionsålder framför allt blir framträdande i samband med lågkonjunkturer och kriser i arbetslivet. Kanske Du kommer ihåg att under lågkonjunkturen i slutet av 60-talet och början av 70-talet genomfördes en mycket starkt förändrad förtidspensionering och dessutom tillämpades pensioneringsbestämmelserna "liberalt" då arbetslöshetssiffrorna och ansökningarna till arbetsvård ökade.

Pekar inte detta på att produktionens villkor reglerar pensioneringen?

Enligt vår uppfattning innebär pensioneringen i praktiken "en utslagning" från det produktiva livet och reformpolitiken har dominerats av en

Vi finner det påfallande att intresset för sänkt pensionsålder framförallt blir framträdande i samband med lågkonjunkturer och kriser i arbetslivet.

Man satsar på tekniska speciallösningar i stället för att arbeta med generella anpassade miljöer, som tillgodoser alla individers behov.

strävan att i första hand tillgodose de äldres materiella behov. Är detta en målmedveten politik för att skapa förutsättningar för en meningsfull ålderdom?

Är det pensionärens samhällsuppgift att konsumera?

Har Du också lagt märke till utvecklingen av tekniska hjälpmedel som alarmanordningar, speciallägheter med särskild utrustning, permobiler osv?

Behoven har gett upphov till en industri av relativt stora mått. Inom den offentliga sektorn ställs tjänster och resurser till förfogande för att tillgodose de äldres behov. Pensionären har blivit en individ, som liksom övriga medborgare, fyller sin samhällsuppgift genom att konsumera. Det är klart att konsumtionen för de äldre är reglerad, genom pensionens storlek och samhällets serviceutbud, så att den ligger i linje med vad samhället kan tillåta med hänsyn tagen till ekonomiska förutsättningar. Givetvis har utvecklingen inom området inneburit en förbättring av de äldres situation. Då man lätt bländas av alla dessa eleganta lösningar, finns det dock stora risker att man inte ser en del faror, som också finns. Vi tycker exempelvis att den tekniska utvecklingen inom området kan medföra att de ansvariga inte tar itu med de äldres verkliga problem.

Du som har följt utvecklingen märker att man satsar på tekniska speciallösningar i stället för att arbeta med generella anpassade miljöer som tillgodoser alla individers behov oavsett fysisk, psykisk eller social situation. Förbättringarna innebär ju t ex ofta att individen får hjälp med sin dagliga service där denna sitter, i stället för att de förbättrar förutsättningarna för henne att komma ut. Är det inte en risk att dessa så kallade speciallösningar i hög grad kan bidra till en ökad katego-

risering, eftersom de i praktiken inte innebär en integration människor emellan.

Vad krävs för att den tekniska utvecklingen skall bidra till en reell förbättring av de äldres situation?

Har de äldre någon plats i vårt samhälle?

Kanske Du delar vår erfarenhet att det framför allt är genom arbetet som vi integreras med vår "omgivning". I arbetslivet lär vi känna värdet av vår insats och får en uppfattning om vår uppgift och ställning i arbetsprocessen.

Naturligtvis varierar våra erfarenheter av arbetslivet i detta avseende och förhållandena har också förändrats med åren. Koncentrationen till större enheter, den tekniska utvecklingen och specialiseringen har enligt många erfarenhet inneburit att riskerna för att uppleva främlingskap i arbetslivet och till arbetsprocessen ökat.

Du håller säkert med om att det är nödvändigt att vara "integrerad i samhället" för att kunna formulera politiska och sociala krav och agera för att få dem tillgodosedda.

Vi ser att pensionärerna framförallt är den stora grupp som saknar dessa förutsättningar.

Hur ska man kunna formulera krav eller ha kraft att sätta bakom dessa om man inte ens är säker på att man har en funktion eller ett värde i samhället? I många undersökningar har det dokumenterats att de äldre i sitt förhållande till samhället och dess service domineras av en tacksamhet, som egentligen avslöjar en känsla av underlägsenhet och meningslöshet och en övertygelse om omöjligheten att själva driva sina krav.

Finns det, enligt Din uppfattning, någon möjlighet att skapa förutsättningar att integrera de äldre i samhället så att de har chans att själva ställa krav och utforma villkoren för sin tillvaro?

Skall andra hjälpa de äldre med att själva forma sin situation?

"Det var bättre förr i världen", är ett citat som man ofta tillskriver äldre människor. Även vi tycker att nostalgi är ett påfallande drag bland många äldre. Det kulturella utbudet domineras i hög grad av Edvard Persson-filmer, gammal

Nostalgi är ibland nödvändig för den psykiska hälsan, men detta förutsätter också motsatsen, nämligen ett aktivt deltagande i samhällsprocesserna.

dansmusik, föredrag och andra mer eller mindre litterära tillbakablickar på gångna tider. Att det är ett uttryck för otillfredsställelse i den nuvarande situationen och en önskan om att få vara ifred kan vi kanske vara överens om.

Vi tycker att nostalgi ibland är nödvändig för den psykiska hälsan, men då förutsätter den också motsatsen, nämligen ett aktivt deltagande i samhällsprocesserna. Det är detta som i så hög grad saknas för de äldre. På så sätt förlorar många pensionärer successivt sin förståelse och kontakt med det föränderliga samhället som de dock är beroende av. Mer och mer utkristalliserar de sig som en isolerad grupp i samhället med allt mer försämrade möjligheter att själva tillgodose och försvara sina intressen. Många äldre accepterar i hög grad sin situation eftersom de har svårt att formulera alternativ, och denna tystnad och passivitet bidrar i hög grad till att intresset från omvärlden, även om det är välmenat, blir överbeskyddande och överförmyndande. Hur är då motsatsen, dvs att låta de äldre få vara ifred och leva med den uppfattning om sig själva och samhället de önskar, ett sätt att visa respekt för integritet och självkänsla? Eller anser Du att det finns möjlighet att hjälpa de äldre med att förändra sin situation utan att överta initiativet?

Är medbestämmande en förutsättning för vettiga samhällsinsatser?

Är inte de äldres ekonomiska frihet, i resterna av fattigvårdsamhället, fortfarande lika med möjligheten att få konkreta tjänster från samhället, istället för ekonomiska resurser eller vettiga funktioner?

Vår uppfattning är att detta förhållande skapat ett stort glapp emellan samhällets resurser och de reella behoven och vi anser det väl dokumenterat i en lång rad undersökningar. Vi uppfattar det

som en klar tendens att man bygger institutioner, som fattigvårdshus, ålderdomshem, servicecentra, bostadshotell, hemvårdscentraler etc istället för att man reellt försöker förändra de äldres situation.

När debatten om ålderdomshemmen går hög beslutar man sig för att bygga servicehem eller bostadshotell och undviker på så sätt diskussionerna om institutionskaraktären och förmyndarmentaliteten. Efter en period kommer återigen en diskussion igång om denna nya institutionsform och så finner man slutligen en lösning som fortfarande bygger på samma principer.

Den differentierade och kontinuerliga serviceformen, som är anpassad till människans behov, kan enligt vår uppfattning endast förverkligas om de äldre får ett reellt inflytande i beslutsprocessen och de ekonomiska resurser som finns att tillgå. I princip kan man aldrig överlåta beslutanderätten över en verksamhet till människor som i första hand inte berörs av besluten. Bristen på medinflytande från de äldre anser vi ha försvärat samhällets möjligheter att tillgodose deras reella behov. De äldres institutioner har blivit som Potemkinkulisser, som döljer de verkliga förhållandena.

Kan vi förbättra de äldres situation med vårt nuvarande vård- och servicesystem?

Anser Du att samhällets vård och servicesystem för de äldre, tillåter ett flexibelt utnyttjande utifrån de behov som individen själv definierar?

Vi tycker det inte. Ser man hur medicinsk och social vård och service i praktiken tillgodoses, märker man att det sker efter entydiga och statiska definitioner som också skapar förutsättningar för samhället att kontrollera och reglera det totala utbudet. Med tanke på att kvantitativa och ekonomiska aspekter på ett helt avgörande sätt har legat till grund för utvecklingen inom området är det i och för sig konsekvent.

Vård och servicesystemets nuvarande utformning förutsätter dock att man gör våld på verkligheten och skapar vissa myter om åldrandet. Bland annat ser man från ansvarigt håll åldrandet som en jämn successiv tillbakagång av fysiska, psykiska och sociala funktioner. Åldrandet är något definitivt. Har inte detta försvagat intresset för tex

primär prevention och rehabilitering bland de äldre?

Uppfattningen om tillbakagången av samtliga funktioner medför också att man inte inser att åldrandet och pensioneringen i sig skapar nya möjligheter till aktiviteter, kontakter och meningsfull tillvaro. Åldrandet värderas utifrån den produktiva medelålders människans perspektiv, som inte har samma förutsättningar som pensionären själv att se villkoren för dennes tillvaro. Därför, anser vi, att åldringsfrågorna inte uppfattas som särskilt spännande. Uppmärksamheten riktas framför allt mot möjligheterna att begränsa eller senarelägga den allmänna tillbakagången. Myten försämrar också möjligheterna att diskutera kärnfrågan i åldringsvården "vad skall vård och service fylla för funktion för de äldre", eftersom de flesta tror sig vara klara över vilka "möjligheter" åldrandet ger.

En annan myt som vi tycker oss se är att individens behov av kontakter, aktiviteter och samhällsuppgifter successivt avtar med det "försämrade tillståndet". Tex förutsätter många att en pensionär med jämförelsevis dåligt hälsotillstånd har betydligt mindre intresse för aktiviteter och sociala kontakter. De aktivitets- och kontaktmöjligheter som samhället exempelvis erbjuder de äldre på sina platser förutsätter ju god rörelseförmåga.

De sämre lottade skall uppenbarligen nöja sig med den stimulans som hemvård och hemsjukvård eventuellt ger?

Är pensioneringen ett sätt att lösa problemen på arbetsmarknaden?

Du har väl också funderat på frågan om rörlig eller tidigarelagd pensionsålder?

Det har vi också, men vi har ibland även undrat lite över vilka motiv som ibland driver debattens vågor så höga. Tex ersätter kravet på en tidigare-

.....
Ersätter kravet på en tidigarelagd pensionsålder, kraven på reella förbättringar av arbetsmiljön?
.....

lagd pensionsålder kraven på reella förbättringar av arbetsmiljön, vilket skulle skapa bättre förutsättningar för att i första hand få uppleva sin pensionsålder och i andra hand inträda i pensioneringen utan att vara psykiskt och fysiskt helt utsliten. Med tanke på att arbetsmiljöproblemen är stora och att medellivslängden för män sedan några år stagnerat, tycker vi att det finns anledning att ta upp pensioneringsfrågan ur denna aspekt. Vi förstår att gruvarbetarna ställer fackliga krav om en sänkt pensionsålder med vetskap om den överdödlighet och översjuklighet som drabbar dem, men är nu inte detta ett skäl att i första hand angripa arbetsmiljön?

Ser vi till historien finner vi att under den industriella expansionen i Europa under 1800-talet blev pensioneringen av äldre, som hårdast drabbades av villkoren i arbetslivet, en väg att förbigå fackliga krav om en förbättring av arbetsförhållandena.

Anser också Du att det är nödvändigt att återigen ta upp frågan om hur arbetsförhållandena bättre kan anpassas till den enskilde individens kapacitet? Vi finner det omöjligt att i praktiken komma fram till en konstruktiv lösning av pensioneringsproblemen om inte individens intressen i arbetslivet är tillgodosedda. Med andra ord: människan vill och kan arbeta, bör inte arbetet vara så utformat så att hon har möjlighet till det?

Varför förebygger inte samhället åldrandets problem?

I diskussionerna om äldreomsorg och pensionärernas situation tycker vi att frågorna om omfattningen av service och vilken utformning den ska ha, helt dominerar. Den statiska synen på åldrandet gör det egentligen omöjligt med en satsning på annat än sekundär och tertiär prevention dvs en satsning på insatser i tillstånd som redan har uppstått. Den primära preventionen dvs grundläggande förändringar innan olika medicinska eller sociala tillstånd uppstår, ägnas litet eller begränsat intresse. Det finner vi förstäligt med tanke på att det förutsätter en mer dynamisk syn på åldrandet men framför allt en annan utformning av organisation av den sociala och medicinska

=====

Få pensionärer formulerar några krav och få lyssnar till pensionärerna.

=====

servicen. Skall man nå människor under primärpreventiva betingelser och nå dem i deras dagliga gärning och utifrån deras egen livssituation formulera och motivera dem till vettiga preventiva åtgärder måste individens egna resurser mobiliseras. Som vi tidigare varit inne på, anser vi att det nuvarande systemet inte förutsätter några andra resurser än sina egna. Vad anser Du?

Hur långt kan vi nå med reformer inom äldreomsorgen?

Att bli pensionär innebär framför allt att man förlorar möjligheten till en produktiv insats i vårt samhälle. Inga är mer medvetna om detta än pensionärerna själva. Är det av någon större betydelse kanske Du frågar, med tanke på de fördelar det dock ger.

Vi anser att det är av stor betydelse. I samhället får i realiteten individen ett värde genom den produktiva insats som görs. Om pensionärerna upplevde sig ha ett sådant värde skulle detta kunna användas som ett medel och en resurs i kampen för en kontinuerlig förbättring av den sociala situationen. Vi måste dock konstatera att få pensionärer formulerar några krav och få lyssnar till pensionärerna. Det är helt andra grupper i samhället som utformar betingelserna för pensionärernas situation.

Saknar då alla pensionärer dessa resurser?

Självklart inte. Vissa grupper bibehåller sin anknytning i arbetslivet och har viktiga funktioner i samhällslivet långt efter de fyllt 65. Många deltar också i sociala aktiviteter och har andra resurser, exempelvis ekonomiska, som ger känsla av självständighet. Egentligen kan man inte betrakta människor över 65 år som en enhetlig grupp lika litet som de mellan 30 och 40. En indelning efter ålder innebär automatiskt en konstlad hopfösning av människor med högst olika förutsättningar att klara tillvaron.

Vi kan bland de äldre klart utkristallisera en

grupp som själva kan definiera, utforma och tillgodose sina behov och sin livssituation — på det sättet är de inte "pensionärer" i egentlig bemärkelse.

"Pensionär" är egentligen den individ som förlorat möjligheterna att själv utforma sitt liv och som blir beroende av samhällets "schablonservice"

med dess bristande möjligheter till individualisering.

Vad denna grupp därför saknar är enligt vår uppfattning inte alla gånger tillgång till vård och service utan egna resurser. Kan man lösa denna situation med reformer?

Vad anser Du?

Författarförlagets vänförening

Författarförlaget är ett producentkooperativt förlag ägt och drivet av ca 250 svenska författare. Det startade bl a för att stödja en kvalitativ produktion av skönlitteratur som sedan början av 70-talet varit starkt hotat. Det har gjort insatser för att hålla bokpriserna nere genom en konsekvent lågprislinje. Det har vidare varit en av de starkast pådrivande krafterna bakom det nya statlag litteraturstödet.

Författarförlagets utgivning har innefattat en rad böcker med ämnen från det sociala och socialmedicinska området som bl a uppmärksammats i denna tidskrift. Exempel är Tora Dahls När jag var sjuk, Inger Skotes Arg på sjukhus, Lars-Gunnar Emmoths Fragment på hjul.

Man inriktar sig nu på att ytterligare stärka sin funktion som en motvikt mot en kommersialisering inom bokbranschen, där den "fria" boken allvarligt kan hotas till sin existens. I detta läge har man tagit initiativ till en Författarförlagets Vänförening.

Om bakgrunden till detta berättar en aktuell rundskrivelse.

Författarförlaget håller nu på att stärka och bredda sin verksamhet. Det har en spännande höstutgivning och flera intressanta projekt på gång, bland dem Författarnas Litteraturhistoria i två band. Det vill även i fortsättningen satsa på billiga böcker, men att *enbart* ge ut pocketböcker till extremt låga priser ter sig idag både mindre angeläget ur litteraturpolitisk synpunkt och, framför allt, mindre välbetänkt ur ekonomisk synpunkt. Det statliga litteraturstödet gör det möjligt för förlaget att på ett helt annat sätt än tidigare satsa på böcker i olika utföranden och prislägen, och ändå hålla priserna relativt sett låga. Detta räcker tyvärr inte till för att förlaget skall kunna förverkliga sina planer. Då banklån, med nuvarande höga räntekostnader, är ytterst betungande för förlagets framtida verksamhet och dessutom, i den kreditgivningssituation som råder, är så gott som omöjligt att få, måste andra utvägar prövas.

Eftersom vi vet att det finns många kulturmedvetna människor som vill stödja förlagets verksamhet, tror vi, brevets undertecknare, att den bästa vägen att skaffa förlaget nytt kapital, är att bilda en stödorganisation, "Författarförlagets vänförening".

Stödföreningens uppgift skall vara att ekonomiskt stödja och främja Författarförlagets verk-

samhet. Föreningens medel skall oavkortat användas för detta ändamål. Styrelsen skall utses av föreningens medlemmar och skall även representera ekonomisk sakkunskap.

Rundskrivelsen är undertecknad av ett antal namn som börjar med Lars Ardelius, Viveca Bandler, Tore Browaldh och slutar med Göran Palm, Nils Thedin och Erland Waldenström.

Man har tre olika typer av medlemskap i vänföreningen: ständigt medlemskap (engångsavgift på lägst 1 000: —), stödjande medlem (årsavgift på 200: —) och vanligt medlemskap (100: — i årsavgift). Medlemmarna får Författarförlagets böcker med författarabatt, dvs 66 2/3 % av ordinarie pris samt fortlöpande förlagets kataloger och övrigt informationsmaterial. Ständiga medlemmar får utöver detta ytterligare förmåner.

Intresserade kan sätta in en medlemsavgift på postgironummer 65 98 59-3 och ange Författarförlagets vänförening, c/o Göran Palm på talongen.